

**İKİ YORGUN SAVAŐCI:
SOSYAL BİLİMLER VE DİN
BİLİMLERİNİN ÇIKMAZLARI**

Doç. Dr. Gülüşan GÖCEN

EskiYeni Yayınları: 246

**İKİ YORGUN SAVAŞÇI:
SOSYAL BİLİMLER VE DİN BİLİMLERİNİN ÇIKMAZLARI**

Doç. Dr. Gülüşan GÖCEN

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Kapak

Rümeysa DOĞAN

(Karl Popper'ın modern bilimin tümevarımsal yaklaşımını eleştirmek üzere kullandığı
"Siyah Kuğu Teorisi", bu kitabın kapak ve iç görsellerine ilham olmuştur.)

Mizanpaj

FCR

Baskı ve Cilt

NY MATBAACILIK YAYINCILIK

KAĞITÇILIK TİC. VE SAN. LTD. ŞTİ.

Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA

Tel: (0533) 591 86 17 (Sertifika no: 50732)

1. Baskı: Temmuz 2024

ISBN: 978-625-6781-58-0

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.

Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1

Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60

Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

**İKİ YORGUN SAVAŞÇI:
SOSYAL BİLİMLER VE DİN
BİLİMLERİNİN ÇIKMAZLARI**

Doç. Dr. Gülüşan GÖCEN

Ankara 2024

Doç. Dr. Gülüşan GÖCEN

2001 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde lisansını, 2005 yılında Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde “*Dini İnanç ve İbadetlerin Kendini Gerçekleştirme İle İlişkisi*” adlı teziyle Din Psikolojisi’nde yüksek lisansını tamamladı. 2005- 2012 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığında Denizli ve İstanbul’da öğretmenlik görevini üstlendi. 2012’de Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Psikolojisi Bölümünden doktora-sını bitirdi. 2014’te İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde Doktor Öğretim Üyesi, 2018’te Doçentlik unvanını alarak çalışmalarına devam etti. Ulusal ve uluslararası dergilerde makale, çeviri ve kitap bölümü gibi pek çok yayın yaptı. *Pozitif Psikolojiden Din Psikolojisine Köprü: Şükür (Dem Yayınları)* ve *Psikoloji, Mitoloji ve Din (Kaknüs Yayınları)*, *Kavram Atlası- Din Psikolojisi I-* (Gazi Kitabevi) adlı kitapları yayınlandı. *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi, Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Uygulamaları, Maneviyat Psikolojisi, Din, Değerler ve Sağlık, Birey Toplum ve Değerler* editöryal kitap çalışmalarına bölümler yazdı. En son *Kadının Anne Hali* (Çamlıca Yayınları) kitabının editörlüğünü yaptı. Yürütücü ve araştırmacı olarak projelerde görev almış olup, DEM bünyesinde yürütücülüğünü yaptığı proje *Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Üzerinden Sağlık Davranış ve İletişiminin Araştırılması* olarak kitaplaştırıldı. Hali hazırda İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Bölümünde öğretim üyesi olup 2021’de kurulan Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Bölümünün başkanlık görevini yürütmektedir.

ÖN (ce) SÖZ

Yöntem üzerine konuşmak, bizler için hep sıkıcı konu olmuştur. İster akademide olun ister olmayın genelde bu intibayı olur. Öğrenciler de genel itibariyle yöntem derslerini hep sıkıcı bulur. Kuramların yüzü soğuktur, kenarları köşelidir ve soyutlanmış sözler yumağı olarak zor yutulur, zor anlaşılırlar. Ama yine de daha eğlenceli gelir konu başlıklarıyla konuşulması, örneğin din psikolojisinin genel tarihçesinin konuşulması insanların kafa yapısında, bildiğine eklendiği için zihnin konfor alanına daha iyi uyumlanır, entegre olur. Yönteme dair konu ve öğrenmelerdeyse eski bilinenler üzerine uyumsama daha azdır. Bu yüzden zorlar. Bir yandan teknik kelimelere, sayılara boğulmuş istatistik, diğer taraftan bilinene protest gelen nitel felsefe, akademi çalışanın üzerine çullanabilir.

Yönteme dair bir bilgi, sizi bir yerden bir yere götürürken konu anlamında okuduğunuz bir kitap, geniş açıyla bakmayı sağlar. Yani bulunduğu yer değişmez, bakış açını değiştirir. Elbette birini diğerine bakarak elemek değildir kastımız, ikisine de ihtiyacımız vardır. Öyleyse neden Descartes, “*Bilim, yöntemdir*” der? Çünkü bilgi, her zaman vardır. Dikey olarak gelişmesi her zaman gerçekleşmez, gerçekleştiğinde zaten paradigma değişir. Dünya üzerinde söylenmedik söz, uğranmadık kavram ya da kelime bu kadar yüzyıllık insanlık tarihinde var mıdır? Eğer şu an sizin söylediğiniz şeyi ilk defa söylemiyorsak, bizim bir önceki dönemden farkımızı o bilinene yaklaşma tarzımız, farkındalığımız belirler. O da usulen farklılıktır. Modern zamanda, dünyaya gelmiş insanlığın en olgun en gelişmiş döneminde ise kendinizi konuyla değil, yöntemle öne çıkartırsınız.

Usul, bazen içerikten öne geçer. Suyun kendinden çok, bardağın kirli mi, temiz mi, dar mı, geniş mi olduğu, onu elde et-

mekten daha mühim olur. Bu sebeple kendi geleneğimizde de usul, ayrı bir disiplin olarak var olmuştur. Bu kitabı kaleme almaya doğru beni yönlendiren sebep de Din Psikolojisi alanında usule dair müktesabatın azlığı ve saha çalışmalarından elde edilen verileri analiz etme becerisini teknik olarak geliştirmemize, SPSS'LER, faktör analizleri, AMOS'lar kullanmayı öncelememize -iyi de öğrenebilmemize karşın- “Niçin bu analizle insan hakkında bilgi üretmeliyim” sorusuyla giderek aramıza daha da çok mesafenin girmesidir.

“Din Bilimi” ifadesiyle yakın temasım; lisansüstü eğitime başlayıp bir yüksek lisans öğrencisi olarak enstitüye kaydım esnasında ismimin karşısında yazan ibareye gözümün uzunca takılmasıyla başlamıştı: “Felsefe ve Din Bilimleri Yüksek Lisans Öğrencisi”. O yıllar, 28 Şubat süreciyle örtük (görünürde asker olmayan ama totaliter ve tehditkâr yapısıyla düşünce ezmeye gelmiş) bir darbeye geleneksel düşünceye sert bir ayar yapıldığı, özellikle üniversiteler düzeyinde entelektüel düşünceye güçlü müdahalelerin olduğu zamanlardı. Din ve bilim tartışmalarının en hararetli olduğu yıllardı. Ben de tam o esnada, Felsefe ve Din Bilimleri bölümünde lisansüstü öğrenciydim.

Uludağ Üniversitesi'nde Din Felsefesi'nde Prof. Dr. Zeki ÖZCAN hocamız, “*Din Bilimleri Okumaları*” adlı kitabı okutuyordu ve ben Çince okuyor gibi kendimi metne uzak hissediyordum. Ama ilim Çin'de bile olsa gidip alınız sözünü de şiar edindiğimden yılmamaya çalışıyordum. Bunlar için teşekkür ederim 😊 *Modern paradigmaları savunan bir modernistsen övün, yok eğer değilsen itaat et ikilemi içinde yok sayılan kesimler, neresinde durmaktadırlar bu yeni dünyanın?”* (Kucur, 2021:24) sorusu eşliğinde bilimin neliğine dair satırların altını çizip üstünü boyayıp, cümlenin böbreklerini yan boşluğa çıkaracak kadar parçalamama rağmen 😊 anlam, elekten süzülen su gibi dimağımdan çıkıp kayboluyordu. Ama sonradan anladım ki bunlar heceleme zamanıydı. Kelimeler ve cümlelere dönüşmesi için zaman, gerekli olan

tek şeydi. Aynı zamanda Din Sosyolojisi'nden Prof. Dr. İzzet ER hocamız “*Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek*” adlı (sonradan ne kadar minnettar olsam azdır diye düşündüğüm) edit kitabın her disiplince yazılmış bölümüne bir ders ayırarak bize ilahiyatı da aşan daha genel insan ve toplum bakışı kazandırmıştı.

Burada aldığım eğitimin ve kulağıma dokunmuş, aklıma ve iç dünyama fark ettirilmiş her kavramın daha sonraki akademik hayatımın köşe taşı olacağını o günden bilemezdim. Kendi lisansüstü öğrencilerime Din Psikolojisi'nin bilimle ilişkisi, sosyal bilim ve din bilimleri içerisindeki konumunu gösterebilmek, bilimin neliğini sorgulatmak için ilahiyatın klasik argümanlarından daha üste çıkabilmek için; bilginin geçmişine ve oradan modern an'a, oradan da gelmekte olana yani geleceğe bakabilmeleri için başlangıcımı, cesaretimi burada bu derslerden kazandım. Yaklaşık 2014 yılından beri yüksek lisans ve doktora öğrencilerimle ders olarak işlediklerimle, okumalar yapıp yürüttüğüm ve katıldığım onlarca tezde gözlemlediklerimi; tanışıp konuşmadığım, uzun uzun anlatamadığım herkese ulaştırmak istedim.

Çalıştırdığım onlarca tez, katıldığım doktora tez önerisi/yeterlilik/savunma toplantılarından edindiğim toplam müktesabat-taki gözlemim de bizim genelde konu mu daha önemlidir yoksa yöntem mi noktasında bir kafa karışıklığımız olduğuydu. Bizim ilahiyat alanı içinde yer alan çalışmacıların daha lisans eğitiminden yöntemin neliği, gereği konusunda aslında çok daha fazla ders alması, müfredatta hadis ayrı hadis usulü ayrı tefsir ayrı tefsir usulü ayrı işlenmesi, diğer lisans eğitimlerine göre oldukça yüksek bir yöntem bilgisi/felsefesi mantığı kazandığını bekleyerek çok da abartmış olmayız. Sürekli usul yani yöntem bilgisi içinde olduğumuzu düşünerek hatta din kelimesinin kökenine baktığımızda “düzen, usul” diye geçmesinden hareketle dini merkez alan insanların aslında bir usulle şekillendikleri sonucuna varabiliriz. Her alandan bir yöntem bilgisi ve vurgusu içinde olmasına karşın dindarın, dinin içinde kendini bilginin faili (üre-

ticisi) değil, mefulü (tüketicisi) gibi görmeye teşne oluşu dikkate sayandır. Ama bu şekilde olması da bizi “mesul” kelimesinde sanki sabitlemiş gibidir.

Kendi lisansüstü öğrenciliğimde olduğu, bugün de öğrencilerimize devam ettirdiğimiz üzere “Tez olarak ne çalışıyorsun?” diye sormayız, “Tez konun ne?” diye sorarız. Onlar da bizden öğrendikleri şekilde tez konusunun merkezinde kalırlar. Örneğin biri şükür çalışıyorum işte ergenlik çalışıyorum diye konu söyler ama asıl konu tek başına değil yöntemle birlikte olmalıdır. Yani “*ergenliği nitel olarak araştırıyorum*” diyen bir araştırmacının sözünde olduğu gibi, içinde bir fiil ve öznenin olması gerekir. Örneğin bir başka konuşmada ne çalışıyorsun sorusuna “direnç” çalışıyorum diyen bir kişinin, diğer sorusunu duyması perşembenin çarşambadan gelişi kadar nettir. “Neyle direnç?”. “Manevi danışmanlık direnç çalışıyorum” diye gelen cevap da havadadır. Çünkü hala sınırlılık ve odaklılık, konu ismi söylemekle karşılanmamıştır. Cümle “Manevi danışmanların danışma esnasında manevi konulara girebilmede yaşadıkları direnci nitel çalışıyorum” diye tamamladığında ancak anlaşılma oranınız ve bilimsel ifadelendirmeniz yerine gelmiş olur. Kişinin konuya hakimiyeti anlaşılır ki usul de budur.

Ne kadar lisan biliyorsa insan, o kadar çok insan biliyor; ne kadar iyi yöntem bilgisi varsa bir araştırmacının bütün kapılar, kitaplar, insanlar ona açık demektir. Öyleyse bilimin konuşma, bilginin üretim dili yöntemse; bir araştırmacı ne kadar yöntem biliyorsa, nicele veyahut nitele ne kadar hakimse o kadar çok yönlü bir araştırmacıdır. Bu kişi nitelikli çalıştığı için çok üretir, çok ürettiği için de bilgiyi elinde tutar.

Dünya üzerinde kılıçtan sonra en kanlı savaşları çıkaran da bitiren de kalem savaşları olmuştur. Kimi zaman kalemin ucu, kılıcın kendinden keskin olmuştur. Edebiyat, felsefe, sanat, tıp, psikoloji, tarih, iktisat, eğitim din, sosyoloji, kimya, fizik vb birçok alanda oluşan görüşler ya birbirini tamamlayıp takip eder ya

da birbirini reddeder ama nihayetinde kazanan hep insan olur. Bilgi bu kadar önemli bir şeyse; insan bilginin üstünden yaratılmış bir varlıksa ve bilginin üstünden medeniyetler toplumlar doğuyorsa, tarihi böyle dizginleyebiliyorsak böyle üste çıkabiliyorsak bu çok önemli şey nasıl elde edilir? Hatta Allah'ın nezdinde iyi bir insan, hayırlı kul ancak böyle olabiliyorsak; kendini bildikçe kendini üretebildikçe kendini bir amaca doğru hazırlayabildikçe olabiliyorsa o zaman, bu şey nasıl elde tutulur, nasıl çoğaltılır? İşte tam bu çalışmayı karşınıza çıkartan ana soru, buradan doğmuştur.

Lisans bitirerek lisansüstü hayatına adım atan herkese seslenmek üzere kaleme alınan bu kitabın oluşmasında öncelikle; kendi akademik yaşantım, tecrübe ve gözlemlerim etkili olmuştur. Bir Din Psikolojisi akademisyeni olarak ders verdiğim ve tez yürüttüğüm öğrencilerime aktardıklarımı daha genişçe kayda geçerek ulaşamadığım insanlara da aktarmak gerekliliği, farkındalık oluşturma isteği; beni bu satırları yazmaya sevk etmiştir. El-hak. Bu sebeple muhatap olarak önceliğim; Din Bilimleri ve Sosyal Bilimler çalışanları olmakla birlikte bilgiye ve bilime değer veren herkeştir.

Yüksek lisans ve doktora tezlerimi ve birçok makale çalışmamı nicel modelde ele almama karşın doçentlik sonrasında yılların birikimi ve üst bakışla yeniden değerlendirme fırsatı, yönümü nitel modele doğru çevirdi. Kıymetli meslektaşım ve dostum Ali AYTEN hocamın “*Din Bilimlerinde Nicel Yöntem*” kitabını yayımladıktan sonra “*Din Bilimlerinde Nitel Yöntem*”i de kardeş kitap olarak sen yaz teşvikiyle başlamış olsam da “Efradını cami; ağyarını mâni” tarzım, beni bir kitap diye düşündüğüm müktesebattan taşırdı. Nitel araştırma yöntemlerini ele almak için önce “yöntem”e sonra “niceli doğuran bağlama” ve bunların üzerinden doğan “niteli” anlatma düşüncesi, bir diye düşündüğüm kitabı, iki nüshaya çıkardı. Elinizde bulunan kitap birincisi olup, yukarıda saydığım iki başlığı içerirken bu kitabın hemen akabin-

de çıkmasını planladığım ve üzerindeki çalışmalarımın devam ettiği nitel araştırma tekniklerini içeren diğer çalışmamı da sizlerle en yakın zamanda buluşturmak istediğim.

Bu süreçte katkısı olan yukarıda ismi geçen kıymetli hocalarımın yanı sıra beni destekleyen, bu kitabın yazılması konusunda teşvik eden birçok değerli insan ve mekân oldu. Burada önceliği kıymetli öğrencilerime vermek istiyorum. Onlarla her tez ve makale çalışmasında hem onlar hem ben yeni şeyler öğrendik. Özellikle metodoloji derslerimi not tutan kitabın daha hızlı oluşmasına katkı sunan 2024 yüksek lisans öğrencilerime hususen teşekkür ederim. Kitabın son okumalarında değerli katkılarını benden esirgemeyen zaman zaman birlikte yöntem konusunda dertlendiğimiz, Almanya'daki yoğun gündemine rağmen rikkatiyle kitap metnine katkısını esirgemeyen Dr. Öğr Üyesi Zehra IŞIK'a, her zaman bana vakit ayıran ve her çalışmamda tuzu olan Doç. Dr. Zeynep KAYA'ya ve ismini buraya yazmaktan çorbada onların değerli katkılarının olmasından mutlu ve gururlu olduğum doktora öğrencilerim Araş. Gör. Merve ZEYBEL YILDIZ ile Rabia KESİKBAŞ'a daimî teşekkürlerimi sunuyorum.

2022 yılında bu kitap için ilk word sayfamı bir kütüphanede açmıştım ve son kontrollerini de yine başka bir kütüphanede yapıyorum. Bir nitel araştırmacı olarak bağlamın, zaman ve mekânın da faal aktörlüğünün bilincindeyim. Buna hürmet ederek bana eşlik ettikleri için Eyüp Sultan İstiklal Kütüphanesi ile Ahmet Kekeç Kütüphanesi'ne, İSAM, Rami ve İstanbul Üniversitesi İktisat ve Hukuk Fakültesi Kütüphaneleri'ne de selam ediyorum. Kitabın kapağını, kafamdaki görüntüyü kâğıda muhteşem aktarma yeteneğiyle oluşturan, bu sürece tasarım yeteneği ve samimiyetiyle katkıda bulunan DEM Yayınları'ndan Rumeysa DOĞAN'a, her zaman dostluğu, yardımseverliği ve çözüme dönük önerileriyle kapısını çalmaktan geri durmadığım ve kitabın yayım sürecinde de başını çokça ağrıttığım Hulusi YİĞİT'e, metnin yazımıyla basımı arasındaki teknik süreci olabildiğince kısaltarak destek

sunan Eskiyei Yayinevi'nden Hüseyin Nazlıaydın Beyefendiye teşekkürlerimi sunuyorum.

Bu kitabı 5 Eylül 2023 yılında vefat eden sadece hastalığı değil sağlığı süresince de bana verdiği desteğin hatırası olarak babama; onun kaybindan sonra bana hem zaman açarak hem manevi destek sunarak yanımda olan anneme ve ablama ithaf ediyorum. Ayrıca “*medeniyet dediğin tek dışı kalmış canavar*” diyen Akif'in dizelerinin canlı delilleri, evrensel değerlerin yerel söz konusu olunca nasıl hiçe sayıldığını acıyla, gözyaşıyla dünyaya göstermek durumunda kalmış, insanlık onurunu hiçe sayanlara karşı onurlu duruşlarıyla yaşamayı da ölmeyi de başaran başta Filistin halkı olmak üzere tüm masum insan ve halklara ithaf ediyorum.

Olacaksa bu kitabın bir iyilik ederi, Rabbinden onlara ikram etmesini diliyorum.

Gülüşan GÖCEN

Temmuz, 2024

Eyüp Sultan, İSTANBUL

İÇİNDEKİLER

ÖN (ce) SÖZ-----	5
İÇİNDEKİLER-----	13
GİRİŞ-----	15

BİRİNCİ BÖLÜM

BİLİM, AYDINLANMA VE MODERN BİLİM FELSEFESİ

1.1. Bilmenin ve Bilgi Edinme Yollarının İnsanlık Serüvenindeki Tarihi Süreci-----	28
1.2. Bilim, Modern Bilim, Pozitivizm ve Eleştirileri, Paradigma, Aydınlanma-----	42
1.2.1. Bilim-----	42
1.2.2. Modern Bilim-----	47
1.2.3. Pozitivizm (Olguculuk)-----	53
1.2.3.1. Pozitivizm ve Eleştirileri-----	61
1.2.4. Paradigma-----	68
1.2.5. Aydınlanma-----	74

İKİNCİ BÖLÜM

DOĞA BİLİMLERİ VE SOSYAL BİLİMLERİN

METODOLOJİK SORUNLARI

2.1. Bilimler Sınıflaması ve Doğa Bilimlerinin Modern Bilim İçindeki Yeri-----	83
2.2. Sosyal Bilimlerin Adı, Neden “Sosyal” Bilimler Oldu?-----	91
2.2.1. Sosyal Bilim İfadelenmesine Karşı Oluşturulan Diğer Yaklaşım ve Tanımlamalar-----	97
2.3. Sosyal Bilimlerde Evrensellik ve Yerellik Sorunsalı-----	103
2.3.1. Evrenin Yasaları ve Evrensellik-----	103
2.3.2. Sosyal Bilimlerde Yerellik-----	113
2.3.3. Kültürlerarasılık ve Çok Kültürlülük-----	124

2.4. Sosyal Bilimci Kimdir?: Sosyal Bilimlerde/Nesnellik- Öznellik Meselesi -----	128
2.5. Katılımcı Kimdir? İnsan mı, Birey mi, Kişi mi?-----	145

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİN BİLİMLERİNİN METODOLOJİK SORUNLARI

3.1. Din Bilimleri Nedir? -----	157
3.2. Modern Zaman Öncesinde Din ve Bilimsel Bilgi İlişkisi Nedir? -	164
3.3. Türkiye’de “Din Bilimi” Yapmanın Tarihi Serüveni -----	171
3.4. Din Bilimlerinde Evrensellik (Sorunu) -----	184
3.5. Bir Sosyal Bilim Olarak Din Bilimlerinde Yerellik: Doğu Araştırmaları ve Oryantalizm -----	195
3.6. Din Bilimci Kimdir? Din Bilimlerinde Nesnellik- Öznellik ---	207
3.7. Din Bilimleri mi Dini Bilimler mi Ayrımı Örneğinde: Psikoloji ve Dinin Konumlanması-----	218
SONUÇ YERİNE... -----	245
FİLM OKUMALARI -----	261
KAYNAKÇA -----	265